

Ігор Буцький,
аспірант Інституту археології НАН України

Олександр Мишуста,
завідувач відділу охорони пам'яток археології
Дніпропетровського обласного центру
з охорони історико-культурних цінностей

ТРАДИЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПОСУДУ НАСЕЛЕННЯ ФІНАЛУ ДОБИ БРОНЗИ В БАСЕЙНІ Р. САМАРА

У статті розглядаються такі аспекти технології виробництва керамічного посуду на поселеннях фіналу епохи бронзи в басейні р. Самара, як рецептури формувальних мас та способи формування самих посудин, розглядається проблема поширення та відбувається спроба інтерпретації отриманих даних, зокрема – відстежування певних пучків поселень і їх мікрохронології на основі змін в асортименті використовуваних рецептів в різних стратиграфічних горизонтах.

Ключові слова: постзрубний тип, богуславсько-білозерська культура, епоха бронзи, рецептури формувальних мас, кераміка, ліпна кераміка.

Басейн річки Самара, найбільшої лівої притоки Дніпра, створює досить своєрідний мікро-регіон, порівняно добре розвіданий. Це, а також порівняна доступність його зараз, під час російського військового вторгнення, дозволило створити відносно щільну мапу пам'яток, для яких було можливо дослідити рецептури формувальних мас та простежити використані прийоми формування та обробки керамічного посуду.

Особливістю цього дослідження є те, що проводилось воно виключно на розвідкових матеріалах. Серед сильних сторін вибірки пам'яток можна відмітити їх відносну географічну щільність, що дозволяє простежити певні «пучки» поселень, об'єднані однаковими чи дуже подібними наборами рецептів формувальних мас і розташованих часто на відстані не більше 1-2 км одне від одного. Але є і слабка сторона вибірки, яка полягає в тому, що представлена вона лише пам'ятками, що не були досліджені масштабними розкопками, але в більшості випадків – з шурфуванням, так що вибірки зразків були досить невеликі кількісно.

Відбір зразків відбувався за можливості випадковим чином, але перевага надавалась фрагментам посуду, які мали діагностичні ознаки та морфологічні елементи: вінця, частини тулубу з перегинами, денця і придонні частини, декор. За можливості відбирались зразки, що репрезентували би всі морфологічні частини посудини. Також відбирались всі зразки, що відрізнялись від основної маси за кольором, формою чи декоруванням, а також зразки, що мали, наприклад, ангобування та лискування, нехарактерні включення в формувальній масі, помітні неозброєним оком.

У процесі відбору проводилась фотофіксація і документування таких технологічних слідів на поверхні і на давніх зламах, як залишки швів, відбитки інструментів, сліди замазування, способи обробки зовнішніх і внутрішніх поверхонь (загладжування твердим знаряддям або м'яким матеріалом, пальцями, штампом, лискуванням, ангобуванням, обмивання підсушеного виробу та інші) та якість обробки по відомим їм ознакам (Roux 2019, р 140-178). Якщо загладжування знаряддям, в тому числі гребінчастими штампами, досить очевидно фіксується власне відбитками знаряддя, то обмивання посудини констатувалося за згладженістю/розмитістю країв відбитків знарядь. Злами робились в вертикальних перетинах, до 10-15 мм завширшки.

Усі зразки були досліджені на цифровому мікроскопі Magnifier SuperZoom 0-1600X на збільшенні близько 500х-600х. Для більш детальної фотофіксації в окремих випадках застосовувалась оптичний мікроскоп БІОЛАМ Р11 з переробленим предметним столиком і доданими вертикальною та бічною підсвітками і приладдям для фіксації камери (телефона). Вимірювання розмірів включень відбувалось за допомогою мікролінійки, що входить в комплект мікроскопа Magnifier SuperZoom 0-1600X. Оцінка концентрації включень відбувалась у порівнянні зі задалегідь створеними еталонами з відомими концентраціями.

Включення піску і органіки, на відміну від включень шамоту, становлять певну проблему, через те, що можуть мати як природний характер, так і штучний чи випадковий. У випадку з вклю-

ченнями піску – наявність скупчень чи зон з різним за характеристиками включень розглядалась як ознака того, що принаймні частково пісок доданий штучно, але як у випадках коли ознаки штучних домішок були, так і в тих коли вони були відсутні доводиться констатувати що включення піску становили близько 20 % від об'єму, що певною мірою свідчить про те, що пісок міг додаватись лише для досягнення потрібного гончарю рівня пластичності маси. Органіка могла також мати не тільки характер свідомої домішки, але і бути природним включенням, слідами накипу чи змінами, що відбувались вже після депонування матеріалу (наприклад виникнення грибкових/бактеріальних плівок у мікротріщинах). В дослідженні додавання вважалось штучним у випадках, коли сліди її присутності свідчили про наявність не менше 20 % в формувальній масі; зазвичай при суттєвій її концентрації - сліди її також були порівняно однотипними, найчастіше це були відбитки волокон, імовірно – листів злакових (складно сказати диких чи культурних видів). В вибірках з деяких пам'яток були часто присутні одиничні, не більше 10 % від об'єму маси, включення осадових порід – вапняків та сланців/алевролітів, що, очевидно є природними включеннями, характерними для даного регіону, особливо – східної його частини.

Було досліджено кераміку з наступних 18 поселень (рис. 1).

Орловщина-1 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2016, с. 7, 20-23). Поселення розташоване на частині прируслового схилу лівого берега стариці р. Самара, що має місцеву назву озеро Купевате, на схід від східної околиці с. Орлівщина Самарівського району. На території поселення наявні три кургани. На території досліджуваної ділянки прируслового валу було виявлено 5 пунктів поширення культурного шару з досить неоднорідною насиченістю з матеріалами доби пізньої бронзи та середньовічних кочовиків. Здебільшого, у вибірку потрапив матеріал з пунктів 4 та 5, як найбільш чисельний і придатний до виконання зламів. Всього було відібрано 26 зразків, серед яких присутні 1 фрагмент вінця та 1 фрагмент придонної частини ліпних посудин.

Павлоград (Соснівка)-1 (Голубчик, Мишуста 2019, с. 12). Поселення розташоване на високому мисовидному виступі надзаплавної тераси лівого берегу р. Самара, на краю надзаплавної тераси, біля південно-східної околиці м. Павлоград, на північний захід від високовольтної підстанції, на північний схід від залізниці. Вибірка представлена уламками кераміки з шурфування. Було відібрано всього 9 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок та один фрагмент вінця.

Павлоград (Соснівка)-2 (Голубчик, Мишуста 2019, с. 12-13). Поселення знаходиться на високому мисовидному виступі надзаплавної тераси лівого берегу р. Самара, на схилі надзаплавної тераси, біля південно-східної околиці м. Павлоград, на північний схід від електричної підстанції. Вибірка представлена уламками кераміки з шурфування. Було відібрано 16 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок та вінця посудин.

Привовчанське-1, Привовчанське-2, Привовчанське-3 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2018, с. 29-33). Група з трьох пам'яток розташована на мисовидних виступах надзаплавної піщаної борової тераси розділених ярами, у заплаві правого берегу нижньої течії р. Вовча, лівобережної притоки ріки Самари, на відстані 3,4-3,85 км на північний схід від умовного центру с. Привовчанське Павлоградського району.

Привовчанське-1. Вибірка представлена фрагментами кераміки з шурфування. Було відібрано 15 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок посудин.

Привовчанське-2. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 12 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок посудин, одне вінце і дві придонних частини.

Привовчанське-3. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 15 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок посудин, два фрагменти вінця і три придонних частини.

Великоолександрівка-1 (Буров 1993, с. 233, 238-239; Голубчик, Мишуста 2020, с. 6-10). Поселення розташоване на високому мисовидному виступі надзаплавної тераси правого берегу р. Вовча, на північний захід від північно-західної околиці села Великоолександрівка Синельниківського району, на південний захід від автодороги Павлоград – Васильківка. Вибірка представлена уламками кераміки з шурфування. Було відібрано 20 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок та по одному фрагменту придонної частини посудини і вінця.

Богданівка-1 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2017, с. 20-21). Поселення розташоване на мисах на краю корінного правого берега р. Самара, на правому березі гирла балки Таранова при її впадінні у долину р. Самара, на південь від південної околиці с. Богданівка Павлоградського

району. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 10 зразків, серед яких: 3 представляють з себе фрагменти вінець і 1 — придонну частину ліпних посудин.

Богданівка-2 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2017, с. 21). Поселення розташоване на південь від південної околиці с. Богданівка Павлоградського району, на дюнному підвищенні у заплаві правого берега р. Самари. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 7 зразків, серед яких 4 представляють з себе фрагменти стінок, 3 — вінець.

Богданівка-3 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2017, с. 21). Пам'ятка знаходиться на південний захід від умовного центру с. Богданівка Павлоградського району, на південний схід від дороги Богданівка-Богуслав, на дюнних підвищеннях у заплаві правого берега р. Самари. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 7 зразків, серед яких: 5 представляють з себе фрагменти стінок, 1 — фрагмент вінець і 1 — уламок придонної частини.

Самарське-3 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2017, с. 22). Поселення знаходиться на дюнному підвищенні в заплаві правого берега р. Самари, на східній околиці села Самарське Павлоградського району. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 5 зразків, серед яких: 3 представляють з себе фрагменти придонних частин, 1 — фрагмент стінки і 1 — уламок вінець ліпних посудин.

Самарське-4 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2017, с. 24). Пам'ятка знаходиться на останці корінного правого берега р. Самара, на схід від умовного центру с. Самарське Павлоградського району. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 9 зразків, серед яких: 6 представляють з себе фрагменти вінець, 2 — фрагмент стінки і 1 — уламок придонної частини.

Бажани-1 (Мишуста 2019 с. 7). Поселення знаходиться на дюнному підвищенні у заплаві лівого берегу р. Самара на північний схід від північної околиці с. Бажани Синельниківського району. Колекція представлена збором підйомного матеріалу на поверхні пам'ятки. Було відібрано випадковим чином 16 зразків, серед яких 2 фрагменти вінець, решта — фрагменти стінок ліпних посудин.

Катеринівка-1 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2018, с. 19-22). Пам'ятка знаходиться у заплаві правого берегу р. Самара на доні, на південний захід від умовного центру с. Катеринівка Синельниківського району. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 38 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок, вінець і три придонних частини ліпних і гончарних посудин.

Мар'їна Роща-1 (Ковальова 1972, Голубчик, Філімонов, Мишуста 2018, с. 19, 22-24). Поселення розташоване на схід від околиці с. Мар'їна Роща Синельниківського району, на південно-західному березі стариці р. Самари, русло якої в минулому проходило між краєм крутого корінного правого берега р. Самара та боровою піщаною терасою, що фіксувалось на місцевості ланцюжком неглибоких озер, в наші дні остаточно пересохлі. Вибірка представлена фрагментами ліпної кераміки з шурфування. Було відібрано 14 зразків, що представляють з себе фрагменти стінок і придонних частин ліпних посудин.

Петропавлівка-1 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2015, с. 16-17). Поселення розташоване на краю високого мису, що розташований на правому березі р. Лозової при її впадінні в заплаву лівого берегу р. Самара, на південний захід від умовного центру смт Петропавлівка Синельниківського району. Колекція представлена збором підйомного матеріалу на поверхні пам'ятки, що репрезентований стінками ліпного посуду. Було відібрано випадковим чином 10 зразків стінок ліпних посудин.

Петропавлівка-2 (Голубчик, Філімонов, Мишуста 2015, с. 17-18). Поселення розташоване вздовж краю надзаплавної тераси вздовж гирла лівого берегу р. Лозової при впадінні її в заплаву лівого берегу р. Самара, на південний захід від умовного центру смт Петропавлівка Синельниківського району. Колекція представлена збором підйомного матеріалу на поверхні пам'ятки, що репрезентований стінками ліпного посуду. Було відібрано випадковим чином 10 зразків.

Петропавлівка-3 (Мишуста 2020, с. 8-10). Поселення розташоване на дюнному підвищенні у заплаві лівого берегу р. Лозова, лівобережної притоки р. Самара, на південь від південної околиці смт. Петропавлівка Синельниківського району. Колекція представлена збором підйомного матеріалу і матеріалами шурфувань. Було відібрано 30 зразків.

Масив **рецептів** для досліджуваного регіону виявився досить однотипним як по асортименту так і концентрації включень (рис. 2.)

1. Глина+Пісок+Шамот (рис. 3: 1-2) – Включення піску складали здебільшого 18-20 % від об'єму, в деяких випадках траплялись зразки з трохи меншою чи більшою концентрацією, що свідчить скоріше про недостатньо ретельне розмішування маси. Пісок зазвичай був представлений дуже гомогенними включеннями дрібнодисперсного піску (до 0,07 мм), що імовірно є природними включеннями глини, включеннями піску середніх (0,07-0,4 мм) і значно рідше - великих фракцій (від 0,5 мм), що часто могли складати скупчення. Шамот становив близько 15-20 % об'єму маси, концентрація на різних пам'ятках могла тяжіти до різних країв діапазона, розміри включень коливались в межах 0,1-2,0 мм, здебільшого середні розміри тяжіли до 0,2-0,3 мм. Цей рецепт абсолютно домінував практично на всіх досліджених пам'ятках.

2. Глина+Пісок (рис. 3: 3). Включення піску складали 25-35 % від об'єму. Пісок зазвичай був представлений дуже гомогенними включеннями дрібнодисперсного піску (до 0,07 мм), що імовірно є природними включеннями глини, та великою кількістю включень піску середніх (0,07-0,40 мм) і значно рідше - великих фракцій (від 0,5 мм).

3. Глина+Пісок+Органіка (рис. 3: 4-5) – концентрація і характеристики піску в цілому співпадали з такими в рецепті Глина+Пісок+Шамот. Присутність органічних включень в масі коливалась в межах 20-40 %.

4. Глина+Шамот (рис. 3: 6) – шамот становив близько 15-20 % об'єму маси, концентрація на різних пам'ятках могла тяжіти до різних країв діапазона, розміри включень коливались в межах 0,1-2,0 мм, здебільшого середні розміри тяжіли до 0,2-0,5 мм. В зразках був присутній також, очевидно – природний, дрібнодисперсний пісок, досить рівномірно розповсюджений в масі, його частка не перевищувала 5-10 %

5. Глина+Пісок+Шамот+Органіка (рис. 3: 7) – концентрація і фізичні характеристики всіх домішок в цілому були подібні до таких в попередніх рецептах.

6. Глина+Шамот+Органіка (рис. 3: 8) – концентрація і фізичні характеристики всіх домішок в цілому були подібні до таких в попередніх рецептах. Також могла бути присутня невелика природна домішка дрібнодисперсного піску.

Формування посудини (рис. 4). Через досить невелику кількість фрагментів, що мають технологічні сліди, зумовлену специфікою матеріалу дані про способи формування посудин дуже фрагментарні, кількісно недостатні для того, щоб співставити їх з використаними рецептами формувальних мас і вимагають перевірки та уточнення на більш масовому матеріалі. На даний момент ситуація виглядає так, що в усьому досліджуваному регіоні способи формування посудин були досить однорідні.

Денце, практично в більшості випадків, схоже, сформоване ємнісно-донним чином, шляхом загинання нижніх країв вже сформованого тулубу або його частини до середини і примазування в центр додаткової порції глини, можливо в деяких випадках – з домазуванням з боку дна додаткового шару (рис. 4: 1-2). Значно рідше мова може йти про формування окремо дна закрученим джгутом.

Формування полого тіла посудини відбувалось джгутами до 2 см заввишки. Джгути наклались найчастіше внахлест (рис. 4: 3), рідше – по принципу крокуючої симетрії (рис. 4: 4). Є лише один надійний випадок використання стрічки (рис. 4: 5) на поселенні Привовчанське-1, решта випадків дуже невиразні), що можна пояснити як відсутністю великих фрагментів, злам яких би демонстрував наявність швів від стрічок, так і тим, що стрічковий спосіб формування посуду витіснявся джгутовим і дійсно використовувався рідше, або перед нами фрагмент імпортової чи спеціалізованої посудини. Накладались вони здебільшого внахлест, хоча в одиничних випадках присутні випадки крокуючої симетрії. Можна припустити що і у випадку з джгутами, і зі стрічками, спосіб їх накладання міг змінюватись для спрощення формування потрібного профілю посудини.

Округлі в перетині вінця явно зустрічаються частіше за підпрямокутні, імовірно це додатково вказує на те, що посудину формували наліплюючи джгути до дна, не перегортаючи поле тіло дориги дригом для того, щоб простіше отримати рівні її краї.

Мископодібні посудини, схоже, виготовлялись шляхом примазування до окремо сформованого денця цільної стрічки глини, але одиничних характер таких посудин не дає нам можливості виключати інші способи.

Зафіксовано кілька фрагментів, до яких примазувались ручки, що формувались окремо. В них можна вбачати культурний вплив білозерських традицій, але варто відмітити, що за якістю, пропорціями і асортиментом домішок ці посудини не відрізнялись від основної маси кераміки, а відтак ми можемо констатувати їх місцеве виробництво.

При спробі картографування поширення зафіксованих рецептів (рис. 3) була отримана досить складна картина. На майже всіх поселеннях в басейні р. Самари кількісно переважає кераміка з додаванням піску і шамоту. І на поселеннях Орловщина-1, Самарське-3 та Самарське-4 присутня тільки кераміка з домішкою піску та шамоту. Варто відмітити географічну близькість останніх двох, що може свідчити про те, що ці пам'ятки залишені носіями однієї керамічної традиції, імовірно — в приблизно один час.

Поселення Соснівка-1 та Соснівка-2, Богданівка-3 і Катеринівка-1 представлені комплексами з двох рецептів: з додаванням піску та шамоту і рецептом, що включав у себе лише додавання піску. Перші два поселення знаходяться дуже поряд, наступні два — на майже рівній відстані 11-12 км одне від одного вздовж русла р. Самари. Група поселень Привовчанське-1, Привовчанське-2 та Привовчанське-3 демонструють складну ситуацію зі співвідношенням рецептів, що основані на додаванні таких груп домішок як вищезгаданий пісок+шамот, пісок+шамот+органіка, пісок+органіка та лише з додаванням піску. Нерівномірна розповсюдженість цих рецептів по даним поселенням може вказувати на те, що на пам'ятках існує не менше двох етапів заселення носіями відмінних традицій приготування формувальної маси, що не співпадають планіграфічно. На поселенні Катеринівка-1 спостерігається подібна, але більш очевидна, ситуація: горизонти з рецептами, що включають лише шамот і пісок, та рецептами, що включають додавання органіки чітко розділені стратиграфічно, при чому горизонт, з рецептами, що включають органіку — давніший; дуже імовірно, що до цього ж, більш давнього, горизонту належать і поселення Богданівка-1, Бажани-1 та Мар'їна Роца-1, що утворюють досить компактну групу поселень, розташованих на відстані 3-7 км одне від одного. Звертає на себе увагу те, що на всіх поселеннях з присутністю кераміки з органікою існує посуд без додавання піску або шамоту, які, імовірно, вона «заміняла». Цікавим також видається те, що від групи поселень Привовчанське ця група знаходиться на відстані близько 10 км.

Особняком стоїть поселення Великоолександрівка-1 в басейні притоки Самари, р. Вовча, що репрезентує як рецепти, характерні для Соснівка-1 та Соснівка-2, так і нечисленні зразки з рецептами, що включали у себе органіку.

Найсхідніший пучок поселень, Петропавлівка-1, Петропавлівка-2 та Петропавлівка-3, демонструють досить однорідну картину з абсолютним домінуванням рецепту, що включає у себе додавання піску та шамоту, значно рідше, але представлені на кожному поселенні — лише шамоту. Лише на Петропавлівці-3 був зафіксований рецепт, що включав у себе додавання органіки.

На майже всіх пізньозрубних і постзрубних поселеннях в басейні р. Самари кількісно переважає кераміка з додаванням піску і шамоту, як це зафіксовано і для поселень в басейні Сіверського Донця (Косарева 1979; Денисова 1996, с. 19-22; Korokhina, Butskiy 2023, р. 296-300), але на відміну від поселень басейну Сіверського Донця в регіоні басейну Самари, дно та придонна частина посуду формувалась інакшим способом, що передбачав, імовірно, використання ємнісно-донного начину, замість донно-ємнісного чи окремого формування дна та полого тіла. Це свідчить про певну регіональну специфіку традицій населення регіону, імовірно, залишеної у спадок з більш раннього часу.

ЛІТЕРАТУРА

- Мишуста, О. В. 2019. *Звіт про археологічні розвідки на території Петропавлівського району Дніпропетровської області у 2019 р.* Дніпро, Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 2019/67.
- Мишуста, О. В. 2020. *Звіт про археологічну розвідку на території Петропавлівської селищної об'єднаної територіальної громади Петропавлівського району Дніпропетровської області у 2020 р.* Дніпро, Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 2020/25.
- Голубчик, Л. М., Філімонов, Д. Г., Мишуста, О. В. 2015. *Звіт про археологічні розвідки на території Дніпропетровської області у 2015 р.* Дніпропетровськ. Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 2015/21.

- Голубчик, Л. М., Філімонов, Д. Г., Мишуста, О. В. 2016. *Звіт про археологічні розвідки на території Дніпропетровської області у 2016 р.* Дніпро, Науковий архів ІА НАН України, ф. 64.
- Голубчик, Л. М., Філімонов, Д. Г., Мишуста, О. В. 2017. *Звіт про археологічні розвідки на території Дніпропетровської області у 2017 р.* Дніпро, Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 2017/74.
- Голубчик, Л. М., Філімонов, Д. Г., Мишуста, О. В. 2018. *Звіт про археологічні розвідки на території Дніпропетровської області у 2018 р.* Дніпро, Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 2018/21.
- Голубчик, Л. М., Мишуста, О. В. 2019. *Звіт про археологічну розвідку біля околиці м. Павлоград на території Троїцької сільської об'єднаної територіальної громади Павлоградського району Дніпропетровської області у 2019 р.* Дніпро, Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 2019/71.
- Голубчик, Л. М., Мишуста, О. В. 2020. *Звіт про археологічні розвідки на території Дніпропетровської області у 2020 р.* Дніпро, Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 2020/59.
- Буров, Г.М. Археологические памятники в бассейне р. Волчьей (по данным 1952–1955 гг.). *Древности степного Причерноморья и Крыма: сборник научных трудов*, Т. 4, Запорожье: Запорожский государственный университет, Запорожский областной краеведческий музей, Государственный историко-археологический музей-заповедник «Каменная могила», С. 231-249.
- Денисова, А. А. 1996. Технология изготовления керамики на поселении Капитаново I. *Дона-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы Восточноевропейской степи и лесостепи*, Вып. 2, Воронеж, с. 19-22.
- Ковальова І. Ф. 1972. Розвідка горішньої течії р. Самара. *Археологічні дослідження на Україні в 1969 р.*, Вип. IV, Київ, с. 332-336.
- Косарева А. А. 1979. Керамика поселения срубной культуры в урочище Усово Озеро на Северском Донце. *Проблемы эпохи юга Восточной Европы*, с. 73-74.
- Korokhina, A., Butskiy, I. 2023. Approaching the ceramic technology of the Late Bronze Age settlement of Hlyboke Ozero-2 in Eastern Ukraine: Preliminary results. In: V. Diaconu & A. Gafincu (Eds.). *The Bronze Age in the Northern Black Sea area. Multidisciplinary studies (BIBLIOTHECA MEMORIAE ANTIQUITATIS XLVII)*. Braila-Piatra-Neamt: Neamt National Museum Complex, p. 291-319.
- Roux, V. *Ceramics and Society: A Technological Approach to Archaeological Assemblages*. Cham, Switzerland: Springer Nature, 2019. https://doi.org/10.1007/978-3-030-03973-8_1

Ihor Butskiy,

postgraduate student of the Institute of Archaeology
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Oleksandr Myshusta,

Head of the Department of Protection of Archaeological Sites
of the Dnipropetrovsk Regional Center
for the Protection of Historical and Cultural Values

TRADITIONS OF POTTERY PRODUCTION OF THE LATE BRONZE AGE POPULATION IN THE SAMARA RIVER BASIN

The article deals with such aspects of the technology of production of pottery at the settlements of the Final Bronze Age in the Samara River basin as recipes for clay paste and methods of forming the vessels themselves, considers the problem of their distribution and attempts to interpret the data obtained, in particular, tracking certain clusters of settlements and their microchronology based on changes in the range of recipes used in different stratigraphic horizons.

Keywords: *postzrubna type, bohoslavsko-bilozerska culture, Bronze Age, recipes of clay paste, ceramics, hand-built pottery.*

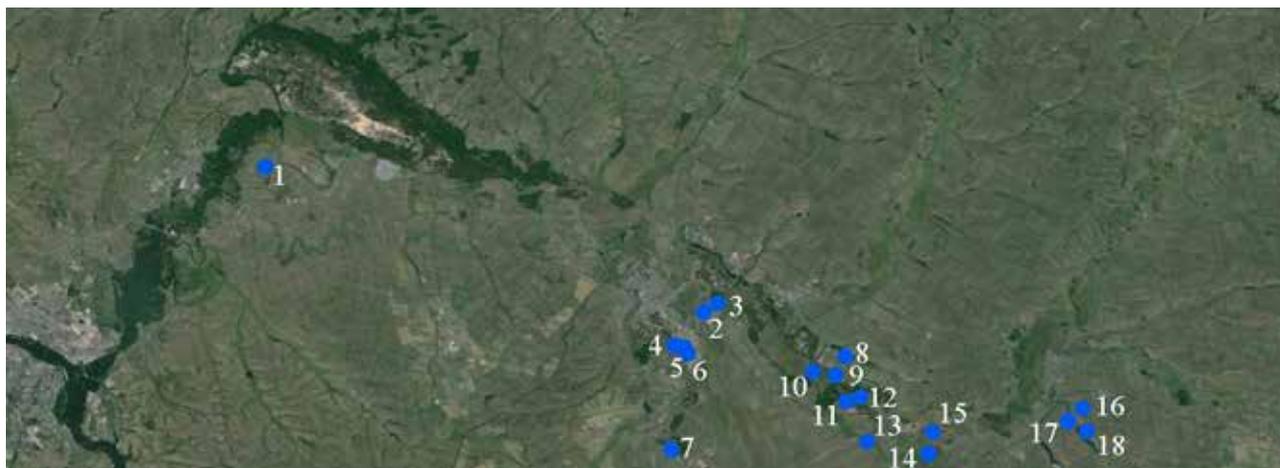

Рис. 1. Поселення фіналу епохи бронзи у басейні р. Самари:
 1 – Орловщина-1, 2 – Павлоград (Соснівка)-1, 3 – Павлоград (Соснівка)-2, 4 – Привовчанське-1,
 5 – Привовчанське-2, 6 – Привовчанське-3, 7 – Великоолександрівка-1, 8 – Богданівка-1,
 9 – Богданівка-2, 10 – Богданівка-3, 11 – Самарське-3, 12 – Самарське-4, 13 – Бажани-1,
 14 – Катеринівка-1, 15 – Мар’їна Роця-1, 16 – Петропавлівка-1, 17 – Петропавлівка-2,
 18 – Петропавлівка-3

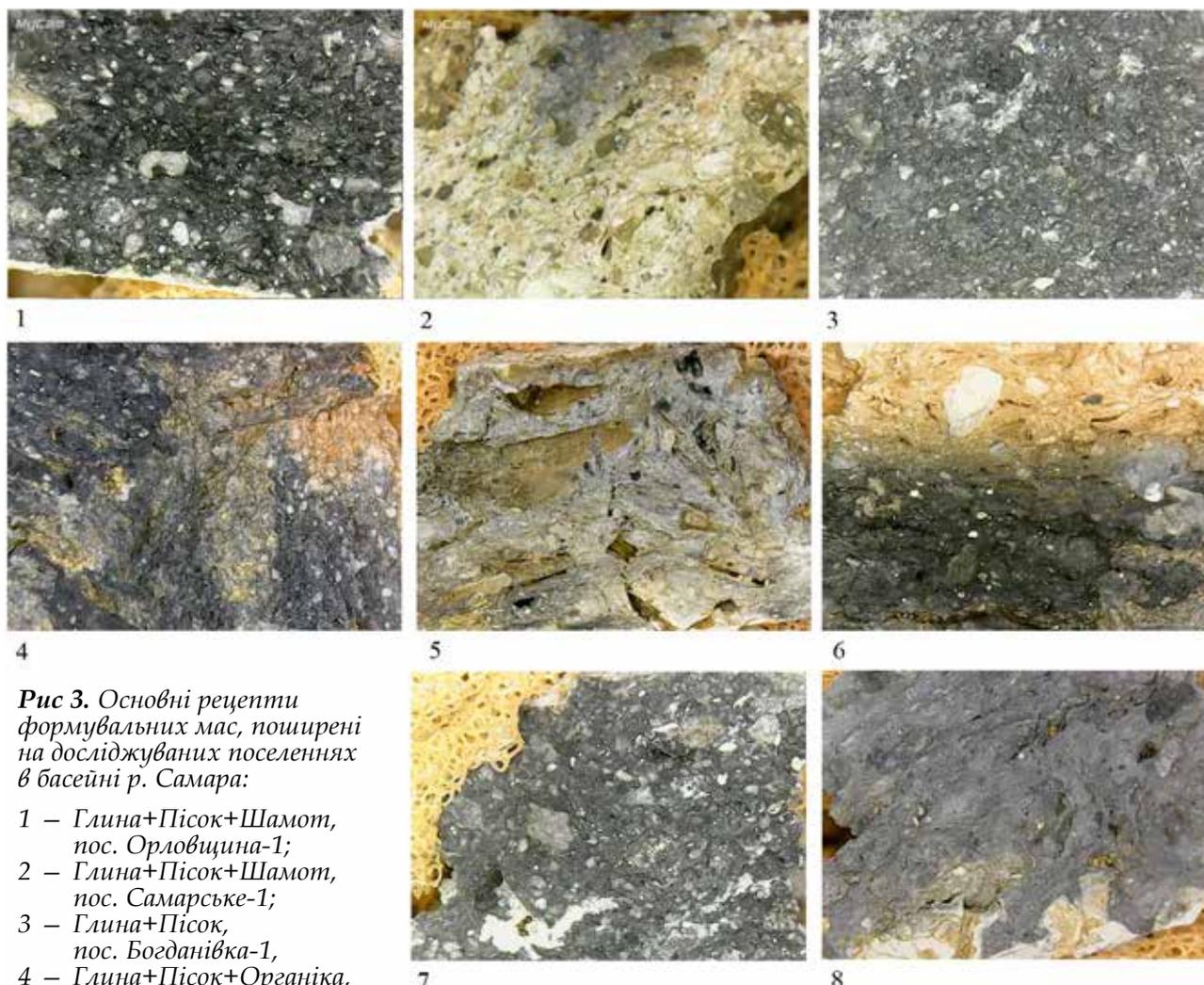

Рис 3. Основні рецепти формувальних мас, поширені на досліджуваних поселеннях в басейні р. Самара:

- 1 – Глина+Пісок+Шамот, пос. Орловщина-1;
- 2 – Глина+Пісок+Шамот, пос. Самарське-1;
- 3 – Глина+Пісок, пос. Богданівка-1,
- 4 – Глина+Пісок+Органіка, пос. Петропавлівка-3;
- 5 – Глина+Пісок+Органіка, пос. Бажани-1;
- 6 – Глина+Шамот, пос. Бажани-1;
- 7 – Глина+Пісок+Шамот+Органіка, пос. Самарське-5,
- 8 – Глина+Шамот +Органіка, пос. Бажани-1

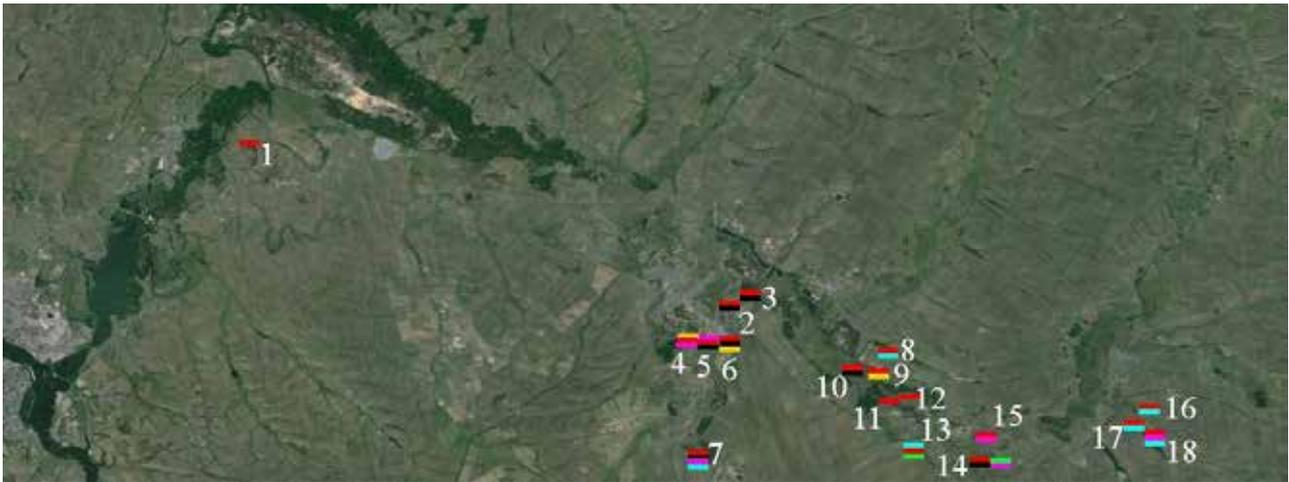

Рис. 2. Поширення основних рецептів формувальних масна досліджуваних поселеннях в басейні р. Самара: Червоний – Глина+Пісок+Шамот, Помаранчевий – Глина+Пісок+Органіка, Блакитний – Глина+Шамот, Фіолетовий – Глина+Пісок+Шамот+Органіка, Салатний – Глина+Шамот+Органіка, Чорний – Глина+Пісок

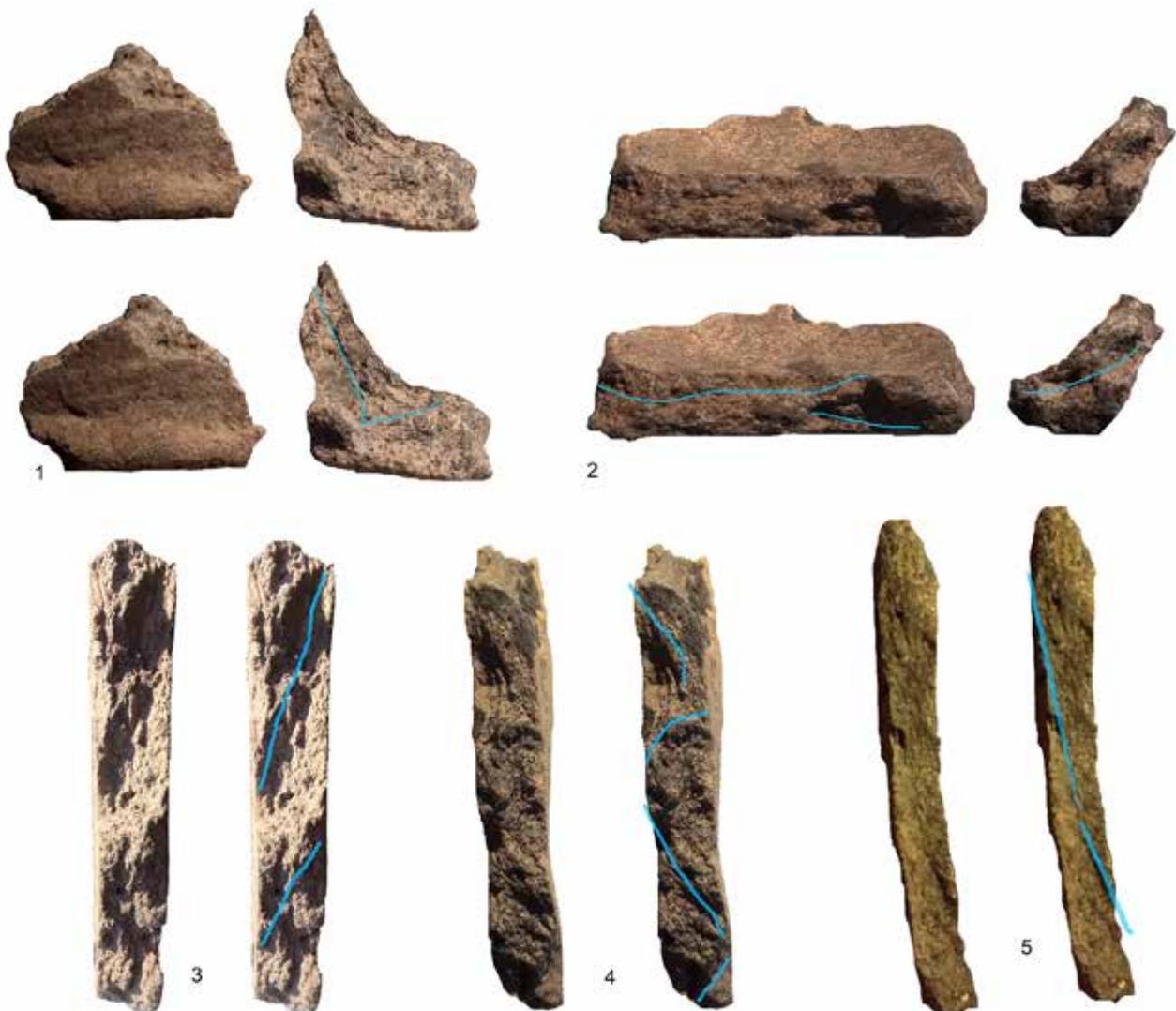

Рис. 4. Прийоми формування посуду, поширені на досліджуваних поселеннях в басейні р. Самара: 1-2 – формування денця, 3-4 – формування стінок джегутами, 5 – формування стінок лентами